

TÜRKİYE SELÇUKLU SULTANI I. İZZEDDİN KEYKÂVUS'UN ALDIĞI VE KULLANDIĞI HÂKİMİYET SEMBOLLERİ

Doç. Dr. SALİM KOCA

Orta Çağ Türk tarihi üzerinde önemli bir ağırlığı olan Fuad Köprülü, bir yazısında hâkimiyet sembollerinin devlet hayatındaki rolüne dikkati çekerek, bu sembollerden bazılarına dair esaslı araştırmalar ortaya koymuştur¹. Köprülü ele aldığı her meselede olduğu gibi, bu sembollerin sadece derin tahlillerini yaparak ne derece önemli olduklarını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda kendinden sonra bu konuda araştırma yapacaklara da hedef ve vazifelerini göstermiştir. Nitekim, Köprülü'nün izinden yürüyen Mehmet Altay Köymen, onun ortaya koyduğu esasları, Selçuklu hükümdarlarının aldıkları ve kullandıkları hâkimiyet sembollerine dair yaptığı araştırmalarla daha da derinleştirerek gerçek hedefine ulaştırmıştır². Aydın Taneri³ ve Reşat Genç gibi ilim adamları da, Köprülü tarafından başlatılan ve Köymen ile devam eden çizgiyi ihtimamla körümüştür. Özellikle, Reşat Genç, Karahanlı hükümdarlarının aldıkları ve kullandıkları hâkimiyet sembollerine dair Türk ve yabancı kaynakların sağladığı bilgiye dayanarak başarılı bir değerlendirme yapmıştır⁴. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın araştırmaları ise, Köprülü'nün tahlil ve terkibinden yoksun olmakla birlikte, geniş ve bol malzeme koleksiyonu olarak devamlı bir değere sahip olmuşlardır⁵. Öte

¹ F. Köprülü, *Ortaçaman Türk Devletlerinde Hukuki Sembollerdeki Motifler*, İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müesseseleri, İstanbul 1983, s. 51-70; aynı yazar, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, s. 145-162, 186 vd.

² M.A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, II, Ankara 1983, s. 9-27; aynı yazar, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, İstanbul 1976, s. 74-84; *Alâeddin Keykubâd ve Zamanı*, henüz neşredilmemiştir. Köymen, araştırmalarında "statik metod"u (konuyu geçtiği zaman dilimi içinde incelemek) kullanmakla hocası Köprülü'den ayrılmıştır. Halbuki, Köprülü meseleleri hep "jenetik metod"la (konuyu kökünden başlayarak geldiği son noktaya kadar incelemek) ele almıştır. Bir de komparatif (mukayeseli) metod vardır ki, memleketimizde Türk tarihi araştırmalarının henüz yeterli seviyeye gelmemiş olmasından dolayı pek az kullanılabilmiştir.

³ A. Taneri, *Celâlî'd-din Harizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 93-101; aynı yazar, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, Ankara 1978, s. 213-225.

⁴ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 128-155.

⁵ İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1970, s. 24-30, 67-75, 305-316.

yandan, Selçuklu devrinin tanınmış uzmanlarından olan Fransız bilgini Cl. Cahen ile Rus bilgini V. Gordlevski de, eserlerinde konuya sadece değinmekle yetinmişler, meselenin önemine uygun araştırmalarda bulunmamışlardır⁶.

Böyle bir girişten sonra başlıktaki konuya dönüyoruz. Her Selçuklu hükümdarı gibi, Sultan I. İzzeddin Keykâvus da, devletin başı olma sıfatıyla, iktidarının içeride ve dışarıda meşru kuvvet olarak tanınması ve kabul edilmesi için bir takım hâkimiyet sembollerini alması ve kullanması gerekmiştir. "Unvan ve lakaplar", "para", "hutbe", "tiraz/hil'at", "saray", "taht ve taç", "bayrak ve sancak", "çetr", "nevet", "tuğ", "tuğra ve tevkî", "yüzük", "kemer", "külâh" "ok ve yay" "kılıç" ve "çizme" bunların başlıcaları ve en önemlileridir. Şimdi bunları birer birer ele alalım :

1- Unvanlar ve Lakaplar

Hâkimiyet veya hükümdarlık sembollerinin en önemlilerinden biri, hiç şüphesiz, hükümdarın aldığı ve kullandığı unvanlar ve lakaplardır. Selçuklu hükümdarları, askerî başarılarına ve siyasi düşüncelerine uygun türlü unvanlar ile lakaplar almışlar ve kullanmışlardır. İzzeddin Keykâvus da (1211-1220), Sinop ve çevresini ele geçirdikten sonra, bu fethin alâmeti olarak "es-Sultanü'l-Galib" (Galip Sultan) unvanını almıştır⁷. Bu unvan kaynaklarda bazen "es-Sultanü'l-Galibü'l-mu'azzam Şahenşahü'l-âzam" (Şahların şahı en büyük galip Sultan) şeklinde, bazen de "Sultanü Bilâdi'r-Rum ve's-Şam ve'l-

⁶ Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, London, 1968; *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler*, trc. Y. Moran, İstanbul 1979; aynı yazar, *La Turquie Pré-Ottomane*, İstanbul, Paris, 1988; V. Gordlevski, *Gosudarstvo Seldhukidov Maloy Azii*, Moskav, 1941; *Anadolu Selçuklu Devleti*, trc. A. Yaran, Ankara 1988.

⁷ İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-Umûri'l-'Alâ'iyye*, tıpkı basım, Ankara, 1956, s. 153; tenkitli basım, Ankara, 1957; Osm. trc. Yazıcıoğlu Ali nşr. Th. Houtsma, *Tarih-i Âli Selçuk*, III, Leiden, 1886, s. 137; İ. Galib, *Mesukât-ı Türkmeniyeye Katalogu*, İstanbul 1331, s. 160; İ. Artuk-C. Artuk, *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirindeki İslâmi Sikkeler Katalogu, I*, İstanbul 1971, s. 358 vd.; A. Tevhid, *Antalya Surları Kitâbeleri*, TOEM, Nr. 86 (1341), 169; M.Ş. Ülkütaşır, *Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihi Eserler*, Türk Tarih Arkeologya ve Etnogrfya Der., V, (1949), s. 120-125, 127, 129-131. Her iki kitâbede de İzzeddin Keykâvus'un en uzun unvan, lakap ve künyeleri bulunmaktadır. Öte yandan, Münecimbaşı, "es-Sultanü'l-Galib" unvanını Keykâvus'a Halife en-Nasır Lidinillah tarafından Sinop'un fethi dolayısıyla verilmiş olduğunu belirtmiştir (Münecimbaşı, *Câmiü'd-Düvel*, trc. H.F. Turgal, İstanbul 1939, s. 190). Halbuki, bu unvan Keykâvus'un paralarında 1209/1210 tarihinden itibaren geçmektedir. Ayrıca, kaynaklar vasıtasıyla Keykâvus'un 1211 yılında tahta çıkmış olduğunu bilmekteyiz. Bu çelişki Selçuklu tarihi ile meşgul olan araştırmacıların dikkatini çekmemiştir. Biz de bu meselenin hallini şimdilik ileriye bırakıyoruz.

Ermen" (Ermeni, Şam ve Anadolu ülkelerinin Sultanı) ve "*Sultanü'l-berri ve'l-bahr*" (Karanın ve denizin Sultanı) şeklinde geçer⁸.

İzzeddin Keykâvus'un unvanları arasında, genellikle tâbi (vassal) hükümdarların ve şehzadelerin kullandıkları "*Melik*" unvanına da rastgelinir. Meselâ, Halife en-Nasır Lidinillah (1180-1225) Selçuklu sarayına gönderdiği mektupta İzzeddin Keykâvus için "*el-Melikü'l ecel*" (En büyük Melik) ve "*Melikü Bilâdi'r-Rum*" (Anadolu ülkelerinin Meliki) unvanlarını kullanmıştır⁹. Melik unvanı ayrıca, kitâbelerde de geçer. Meselâ, Sinop ve Antalya kalelerinin kitâbelerinde İzzeddin Keykâvus için zikredilen unvanlar ve lakaplar arasında "*Melikü'l-maşırık ve'l-mağrîb*" (Doğunun ve batının Meliki) ve "*Melikü mevaliyyü'l-âlem*" (Dünya hâkimlerinin Meliki) unvanları da yer alır¹⁰.

"Melikü'l-maşırık ve'l-mağrîb" unvanı üzerinde biraz durmak lâzımdır. Zira, bu unvan İzzeddin Keykâvus'un doğrudan doğruya dünya hâkimiyeti düşüncesini yansıtmaktadır. Gerçekten de, her büyük Türk hükümdarında olduğu gibi, dünya hâkimiyeti düşüncesi İzzeddin Keykâvus'u da büyülemekte ve onun siyasetine devamlı etki etmekte idi. Başka bir ifade ile onun siyasi gayeleri bütün dünyayı içine alacak şekilde genişti.

Kaynaklarda İzzeddin Keykâvus için zikredilen unvanların yanında, yine ona ait birçok lakap da yer almıştır. Meselâ, Halife en-Nasır Lidinillah'ın İzzeddin Keykâvus için kullandığı birçok lakap arasında "*Celâlû'd-devle*" ve "*Tacü'l-ümme*" gibi lakaplar da bulunur¹¹.

İzzeddin Keykâvus'un asıl lakabı "*İzzü'd-dünya ve'd-din*" (Din ve dünyanın İzzeti)'dir. Bu lakap, onun bastırduğu bütün paralarda ve kitâbelerde geçer¹². Bundan başka, İzzeddin Keykâvus'un en çok kullandığı lakaplardan biri de "*Ebü'l-Feth*" (Fetih babası) lakabıdır¹³. Bu lakap onun askerî başarılarının en güzel ve en açık bir ifadesidir.

⁸ M.Ş. Ülkütaşır, *a.g.m.*, TTAED, V, s. 122-124; A. Tevhid, *a.g.m.*, TOEM, 86, s. 169.

⁹ İbn Bibi, tıpkı basım, s. 157, tenkitli basım, s. 220.

¹⁰ M.Ş. Ülkütaşır, *a.g.m.*, TTAED, V, s. 122; A. Tevhid, *a.g.m.*, TOEM, 86, s. 169.

¹¹ İbn Bibi, s. 157, s. 220.

¹² İ. Galib, *Meskûkât-ı Türkmeniyye Katalogu*, s. 160; aynı yazar, *Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiyye*, s. 22 vd.; İ. Artuk-C. Artuk, *a.g.e.*, s. 358.; A. Tevhid, *a.g.m.*, TOEM, 86, s. 169; M.Ş. Ülkütaşır, *a.g.m.*, TTAED, v, s. 120 vdd.

¹³ İbn Bibi, s. 177, s. 244; M.Ş. Ülkütaşır, *a.g.m.*, s. 122 vdd.; A. Tevhid, *a.g.m.*, s. 168.

2 - Para

Para, bir cephesiyle manevî, öteki cephesiyle maddî bir hâkimiyet sembolüdür. Onun vasıtasıyla hem hükümdarın unvan ve lakaplarını, hem de zamanın ekonomik durumunu öğrenmek mümkün olur. Öte yandan, para hükümdarın siyasî statüsünü, yani bağımlı veya bağımsız bir hükümdar olmasını belirlemek bakımından da önemli bir belge sayılır.

Yeni hükümdarın bazı hâkimiyet sembollerini hemen kullanabilmesine Ākarşılık, bazılarını kullanabilmesi belirli bir zamanı gerektiriyordu. Genellikle, yeni hükümdarın para bastırması epey zaman alıyordu. Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un bu hususta elini çabuk tuttuğu anlaşılıyor. Çünkü, onun bastırıldığı ilk paranın tarihi tahta çıktığı yıla isabet etmektedir¹⁴. O, tahta çıkışını takip eden yıllarda, başta devletin merkezi Konya olmak üzere Kayseri ve Sivas şehirlerinde birçok defa gümüş ve bakır paralar bastırmıştır. Bu paraların bir yüzünde Keykâvus'un unvan ve lakapları (es-Sultanü'l-Galib iz-zü'd-dünya ve'd-din Keykâvus bin Keyhüsrev), öteki yüzünde de Halife'nin unvan ve lakapları (el-imanü'n-Nasır Lidinillah Emîrü'l-mü'minîn) yer almıştır. Yine aynı paraların bir yüzünün kenarında kelime-i şehâdet, öteki yüzünün kenarında ise, basılma tarihi ve yeri bulunmaktadır¹⁵.

Öte yandan, tâbileri (vassal) de Keykâvus adına paralar bastırmışlardır. Meselâ, Artuk oğullarından Mahmud bin Muhammed, Sultan I. İzzeddin Keykâvus adına Amid (Diyarbakır)'de 1217 tarihli bakır para kestirmiştir¹⁶. Aynı şekilde, Ermeni Kralı Leon'un da (1187-1219) tâbilik (vassallık) yükümlülüğüne uyarak Keykâvus adına para bastırıldığı bilinmektedir¹⁷.

3 - Hutbe

Hâkimiyet sembollerinden biri de hutbe okutmaktır. Hutbe, hükümdarın hâkim olduğu ülkelerin camilerinde cuma ve bayram namazları esnasında kendi ad, unvan ve lakaplarının "hatip" tarafından zikredilmesi ve kendisine dua edilmesidir. Eğer, hükümdar tam bağımsız bir hükümdar ise,

¹⁴ İ. Galib, *a.g.e.*, s. 22, 24. İzzeddin Keykâvus'un kaynaklarda belirtilen tahta çıkış tarihi ile (1211), paralarının üzerindeki tarih (1209/1210) birbirini tutmamaktadır. Bu çelişki 7 numaralı notta belirtilmiştir.

¹⁵ Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a ait paralar hakkında bilgi almak için bkz. İ. Galib, *a.g.e.*, s. 22-25; İ. Artuk-C. Artuk, *a.g.e.*, s. 357-359.

¹⁶ İ. Galib, *Meskûkât-ı Türkmeniyeye Katologu*, s. 160.

¹⁷ J. de Morgan, *Histoire du Peuple Arménien*, Venedik, 1981, s. 202.

devrin geleneğine uyararak, hutbede önce Abbasî halifesinin ad, unvan ve lakaplarını, sonra kendi ad, unvan ve lakaplarını zikrettiriyordu. Öte yandan, tâbi bir hükümdarın okuttuğu hutbede ise, sırasıyla halifenin, metbu hükümdarın ve kendinin ad, unvan ve lakapları yer alıyordu.

Para bastırmak ve hutbe okutmak sadece hâkimiyet sembolleri değildir, aynı zamanda bağımsızlık sembolleridir. Zira, tâbi bir hükümdarın bağımsızlığını ilân etmesi için bastırıldığı paralardan ve okuttuğu hutbelerden metbu hükümdarın ad, unvan ve lakaplarını çıkararak, sadece kendisininkini zikrettirmesi kâfi geliyordu. Fakat, bunu yapan tâbi hükümdar isyan etmiş sayılıyor, metbu hükümdar tarafından üzerine ordular gönderilerek cezalandırılıyordu¹⁸.

Ayrıca, tâbi bir hükümdar bastırıldığı paralar ve hutbeler üzerinde yaptığı değişikliklerle saf değiştirebiliyordu. Yani, o, bir hükümdar adına para bastırır hutbe okuturken, kendi isteği ile bundan vazgeçip, başka bir hükümdar adına para bastırıp, hutbe okutabiliyordu. Hemen hemen bütün Güneydoğu Anadolu Türkmen beyleri ve bölge hâkimleri, siyasî amaçları ve kuvvetler dengesinin değişmesine göre, bazen Türkiye Selçuklu Devleti'nin, bazen de Mısır Eyyubi Devleti'nin vassallığına geçiyorlardı. Meselâ, Eyyubi hükümdarlarından Melik Eşref'in artan kudreti karşısında Mardin Artuklu hükümdarı Artuk Arslan ile Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf) Artukluları hükümdarı Nasıreddin Mahmud ile Erbil hükümdarı Muzafferiddin Gökböri, varlıklarını devam ettirebilmek için Sultan I. İzzeddin Keykâvus ile ittifak kurmuşlar (1218); hutbe ve paraları onun adına çevirerek, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tâbiyetine (vassal) girmişlerdir¹⁹.

Gayet tabii bir olay sayılmasından ileri gelmiş olmalı ki, kaynaklarda İzzeddin Keykâvus'un hutbe okutmasından pek bahsedilmez. Her hükümdar gibi İzzeddin Keykâvus'un tahta çıktığı haftanın ilk cumasından itibaren bütün Selçuklu ülkelerinde hutbeyi kendi adına çevirttiği muhakkaktır. Ayrıca, Keykâvus'un bastırıldığı paralar üzerindeki ibâreler göz önüne alınırsa, onun hutbelerde de önce Abbasî halifesinin, sonra kendisinin ad, unvan ve lakaplarını zikrettirdiği tereddütsüz söylenebilir.

¹⁸ Metbu-tâbi ilişkisi hakkında bilgi almak için bkz. M.A. Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara, 1963, s. 97-157.

¹⁹ O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 178.

Öte yandan, İzzeddin Keykâvus'un ele geçirdiği yerlerde yaptığı ilk iş, hutbeyi kendi adına okutmak olmuştur. Meselâ, o, Halep seferi sırasında yolu üzerinde bulunan Tell-başir kalesini ele geçirince (1219), hâkimiyet alâmeti olarak hemen hutbeyi kendi adına çevirtmiştir²⁰.

Sultan İzzeddin Keykâvus, bazen fethetmeyi planladığı yerleri, kendi adına hutbe okutmak şartıyla vassalına (tâbi) vaadediyordu: Sultan İzzeddin Keykâvus, Suriye seferine çıkmadan önce fethetmeyi planladığı Halep ve çevresini Sümeyyat (Samsat) Eyyubî meliki Efdal'e vermeyi vaademiş ve buna karşılık ondan sadece bu bölgede hutbeyi kendi adına okutmasını istemiştir. Melik Efdal de Keykâvus'un teklifini kabul ederek, onun tâbiyetine girmiştir²¹.

4 - Tıraz/Hil'at

Türkiye Selçuklu sultanlarının zamanın anlayışına uyarak, kendi tezgâhlarında dokuttukları veya türlü vasıtalarla sahip oldukları -şüphesiz kendi sembolleri olan renkte- lüks kumaşlardan -üzerine kendi ad, unvan ve lakapları işlenmiş- elbiseler imâl ettikleri bilinmektedir. "Tıraz" denilen bu elbiseler, tâbi hükümdarlara, devlet büyüklerine ve yabancı elçilere verilmesi halinde hil'at adını alıyordu²². Hil'at sadece elbiselerden ibâret olmayıp, bu belirli kostümlerden başka, verilen kişinin önem ve derecesine göre, "kûlah", "kemer", "hamâ'il", "kılıç", "at", "askerî muzika ve bayrak" (tabl ve alem), "para" gibi bazı hâkimiyet sembollerini de içine alıyordu²³.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un da türlü vesilelerle hil'at dağıttığını bilmekteyiz. Tarihî kayıtlara göre, o, ilk hil'atını Kayseri'de Ermeni kontunun elçisine vermiştir²⁴. Keykâvus, ikinci hil'at bağışını da Konya'da tahta çıkış töreni sırasında yapmıştır: O, bu törende hemen hemen bütün hâkimiyet

²⁰ İbn Bibi, s. 188/s. 258; Yazıcıoğlu, s. 170; W.H. Duda, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi* (muhtasar İbn Bibi tercümesi), Kopenhagen, 1959, s. 84. "... ve hutbe be-nam Sultan handend".

²¹ İbnü'l Esîr, *Kitabü'l-Kâmil fi't-Tarih*, nşr. C.J. Tornberg, XII, Leiden, 1876-1876, s. 228.

²² M.A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, II, s. 20 vd.; ayrıca bkz. F. Köprülü, Hil'at mad. İA.

²³ F. Köprülü, *Hilat*, İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müesseseleri, s. 303.

²⁴ İbn Bibi, s. 117/s. 167; Yazıcıoğlu, s. 104. "... ve kasid ra hil'at ve silat dad".

sembollerini gösterme fırsatını bulduğu gibi, cülusunu tebrike gelen devlet büyüklerinin hepsine hil'atler giydirerek, onları şerefletirmişti²⁵.

İzzeddin Keykâvus, savaşlarda başarı gösteren komutanlara da hil'atler ikram ederek, onları ödüllendiriyordu. Meselâ, o, Ankara kuşatması sırasında kardeşi Melik Alâeddin Keykubâd'ın hizmetinde bulunan emir Mübarezzeddin İsa ile teke tek bir karşılaşma yaparak, yiğitçe döğüşen Emir-i Candar Necmeddin Behramşah'a "hil'at-ı has" vererek taltif etmiştir²⁶. Aynı şekilde, Keykâvus, Ermeni kralı ile yaptığı savaşın zaferle sonuçlanmasında başlıca rol oynayan Emir-i Meclis Mübarezzeddin Behramşah'a da üzerinden çıkardığı elbiseyi ikram ederek, özel bir şekilde ödüllendirmiş, hattâ onun rütbe ve makamını da bütün komutanların derecesinin üzerine çıkarmış, yani onu terfi ettirmiştir²⁷.

Keykâvus, vassalı olan hükümdarlara da türlü hil'atler veriyordu: Meselâ, o, Sinop'un fethinden sonra vassal haline getirdiği Trabzon Rum İmparatoru Kyr Alexios'a "sırmalı elbiseler, külah ve gerdanlıkları"dan oluşan "şahane hil'at"ler bağışlayarak, metbu-tâbi ilişkisini en etkili bir şekilde gözler önüne sermiştir. Keykâvus, sadece imparatora değil, onun ileri gelen adamlarına da türlü hil'atler dağıtarak, lütfunu onlardan da esirgememiştir²⁸.

Sultan İzzeddin Keykâvus, en çok hil'at bağışını, Erzincan meliki Fahreddin Behramşah'ın kızı Selçuk Hatun ile evlenirken, kendi düğün töreninde yapmıştır: Kaynaklarda belirtildiği üzere, İzzeddin Keykâvus, gelin Erzincan'dan Konya'ya getirilince, son derece memnun olmuş ve gerdekten çıkınca da Emir-i Meclis Mübarezzeddin Behramşah'a, gelini getiren Kadı Şerefeddin ile Erzincan beylerine hil'atlerle birlikte türlü hediyeler vermesini emretmiştir. Behramşah da Sultan'ın emri gereğince, "500 hil'at, 700.000 dinar (altın), 100 baş at ve 100 baş deve"den oluşan muazzam bir hediye paketini Kadı Şerefeddin'e teslim etmiştir. Hil'at ve hediyeleri Erzincan bey-

²⁵ İbn Bibi, s. 120/s. 171; Yazıcıoğlu, s. 108. "... ve kaffe-i mu'teberan ra hil'at puşanid".

²⁶ İbn Bibi, s. 135/s. 194; Yazıcıoğlu, s. 115; H. Duda, s. 59 "...hil'at-ı has fermud".

²⁷ İbn Bibi, s. 167/s. 233; Yazıcıoğlu, s. 147; H. Duda, s. 74.

²⁸ İbn Bibi, s. 153/s. 215 vd.; Yazıcıoğlu, s. 137. "Sultan Tekur ra teşrifi nefis ve hil'atı şahane çünanke lâyk-ı hemmet-i selâtin başed, ez came-i zerduht ve külah-ı mofevvek ve esb-i motevek en'am fermud ve ba çend nefer ez havass-ı in mekremet mebzul daşt ve ferman dad. Ta ez establ-ı hass işan ra bargirha ez esban-ı tazi ve esteran-ı bari ve geyre dadend".

lerine dağıtan Kadı Şerefeddin, onlarla birlikte bu hil'atleri giymiş olarak, Sultan'a veda ziyaretinde bulunmuştur²⁹.

Sultan İzzeddin Keykâvus'un kendi düğünü sırasında gösterdiği bu cömertlik, Erzincan'da büyük etki yapmış, özellikle Kadı Şerefeddin'in oğlu Taceddin'in gönlünü çelmiştir. Dünya zenginliklerine kavuşmak isteyen Taceddin, Fahreddin Behramşah'dan ayrılarak, Selçuklu Devleti'nin hizmetine geçmiştir³⁰.

Selçuklu ülkesinde otoritesini yerleştirmek ve komşu hükümdarlar arasında prestijini yükseltmek için hiçbir fırsatı kaçırmak istemeyen Sultan İzzeddin Keykâvus, cülusunu (tahta çıkış) bildirmek ve "Fütüvvet" teşkilâtına kabulünü rica etmek üzere hocası Şeyh Meceddin İshak'ı elçi olarak türlü hediyelerle birlikte Bağdad'a, Halife en-Nasır Lidinillah'a göndermiştir. Böylece, Sultan İzzeddin Keykâvus ile Halife en-Nasır Lidinillah arasında türlü hil'atler teati olunmuştur. Bunlar arasında, özellikle, Halife'nin Sultan'a göndermiş olduğu "Fütüvvet şalvarı" (sirval-i fütüvvet), "saltanat menşuru", "saltanat hil'atı" (Hil'at-ı saltanat-ı şahvar), tülbende sarılmış bir "sarık" (immame), "davul çomağı" (mukarra'a), "altun yıldızlı gerdanlık ve at başlığı" (tovk-u ser fesar-ı zer nigâr) ve "süslü eğer takımı" (süruç çün mürevviç mürassa') gibi hâkimiyet sembolleri dikkati çekiyordu³¹.

5 - Saray (Dergâh/Bârgâh, Devlet-hane)

Saray da hâkimiyet sembolü sayılır. Selçuklu sultanlarının taş ve tuğladan, öteki mimari eserlere göre daha sade- saray ve köşkler yaptıklarını bilmekteyiz³². Onların saltanat sarayları (saray-ı saltanat) başta Konya olmak üzere Kayseri, Antalya, Alanya, Aksaray'da bulunuyordu. Ayrıca, Niksar,

²⁹ İbn Bibi, s. 181 vd./s. 250; Yazıcıoğlu, s. 159 vd.; H. Duda, s. 81; krş. O. Turan, *Selçukular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 324.

³⁰ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, s. 137.

³¹ İbn Bibi, s. 155 vd., 158 vd./s. 218, 223; Yazıcıoğlu, s. 140; H. Duda, s. 69; Kadı Burhaneddin Mesud, *Enisü'l-Kulub*, nşr. F. Köprülü, Belleten, VII, (1943), s. 516.

³² Selçuklu saraylarının ve köşklarinin mimari özellikleri hakkında bilgi almak için bkz. O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, II, İstanbul 1973, s. 174-181; K. Erdmann, *Saraybauten des dreizehnten und vierzehnten Jahrhunderts in Anatolien*, Arts Orientalis, Baltimore, 1959, s. 77-94; K. Otto-Dorn, *Bericht über die Grabung in Kobadabad 1966*, Archaeologischer Anzeiger, IV, (1969), s. 438-506.

Tokat, Elbistan, Erzurum, Sivas, Malatya, Niğde, Amasya, Ereğli, Borlu ve Ankara'da da birer saray yaptırmışlardı³³.

Sarayın başta taht salonu olmak üzere birçok odası ve dairesi bulunuyordu³⁴. Odaların bulunduğu asıl kısımda hükümdar ve ailesi oturuyordu. Saraya dahil dairelerde ise, her biri yüksek rütbeli komutan olan devlet büyükleri kalıyorlar ve bunlar, başında buldukları dairenin vermekte olduğu hizmeti yürütmekten sorumlu idiler.

Hükümdarlar seleflerinden kalan saraylarla yetinebilecekleri gibi, kendilerine yeni saraylar da yaptırabilirlerdi. Bilindiği gibi, İzzeddin Keykâvus birinci şıkkı tercih etmiştir. Yani, babasının ve diğer Selçuklu hükümdarlarından kalan saray ve köşklerle yetinmiştir.

Kaynaklarda İzzeddin Keykâvus'un oturduğu saraylar hakkında hemen hemen hiçbir bilgi yoktur; sadece düğünü vesilesiyle birkaç defa zikri geçer. Meselâ, Keykâvus, nikah töreni dolayısıyla devlet büyüklerine ve misafirlere verdiği yemekte, sarayın büyük salonunda bulunan havuzu su yerine şerbet ile doldurtmuştur. Ayrıca, o, düğün alayının Konya'ya yaklaştığını duyunca, şehrin ve bu arada gelinin ineceği "saltanat sarayı"nın süslenmesini emretmiştir³⁵.

6 - Taht ve Taç

Taht ve taç birbirini tamamlayan iki hâkimiyet sembolüdür. Tahtı ve tacı olmayan bir hükümdar düşünülemez. Hükümdar, özellikle törenlerde tahta oturur ve taç giyerdi. Bu törenlerin ilki tahta çıkış (cülus) törenidir. Bunu, hükümdarın kabul törenleri takip ediyordu. Hükümdar, vassalları olan hükümdarları, yabancı elçileri ve devlet büyüklerini genellikle başında tacıyla tahtına oturmuş bir şekilde kabul ediyordu.

Kayseri'de kardeşi Melik Alâeddin Keykubâd'ın yarattığı tehlikeyi başarı ile atlatan İzzeddin Keykâvus, Konya'ya gelir gelmez yaptığı ilk iş, bir törenle

³³ K. Erdmann, *Ibn Bibi als Kunsthistorische Quelle*, İstanbul 1962, s. 16.

³⁴ Sarayların oda ve daireleri hakkında bilgi edinmek için bkz. K. Erdmann, *a.g.e.*, s. 17 vd.

³⁵ İbn Bibi, s. 176, 180/s. 243 vd., 248; Yazıcıoğlu, s. 156, 160; Duda, 78.

tahta çıkmak olmuştur³⁶. Öte yandan, kaynakta belirtilmemekle birlikte Keykâvus'un bu törende başına taç giymiş olduğu muhakkaktır.

Tarihi kayıtlara göre, İzzeddin Keykâvus, Ankara, Sinop ve Antalya şehirlerini ele geçirdikten sonra, hâkimiyetinin açık bir delili olarak tahta oturmuştur³⁷. Bu bilgiden de anlaşılıyor ki, Keykâvus, her sefere çıkışında tahtını da yanına alıyordu.

Başka bir kayıta da taht ile taç birlikte zikredilmiştir: Keykâvus, nikahı vesilesiyle Konya'ya gelen Kadı Şerefeddin ile Erzincan beylerini "Başına tacını giymiş ve tahtına oturmuş" bir şekilde kabul etmiştir³⁸. Kaynaklarda İzzeddin Keykâvus'un kullandığı tahtın ve tacın şekli ve özellikleri hakkında hemen hemen hiç bilgi yoktur³⁹.

7 - Sancak ve Bayrak

Sancak ve bayrak, sefer, seyran (gezinti) ve savaş esnasında ilgili görevliler (sancaktar, mîr-i alem, alemdar, bayraktar) tarafından taşınan birer hâkimiyet sembolleridirler. Bu hâkimiyet sembolleri kaynaklarda "râyet", "a'lem-i sultan", "sancak ve râyet-i padişah", "râyet-i mansur", "rayât-ı saltanat", "sancak-ı sultan", "sancak-ı saltanat", "râyet-i cihangir" gibi deyimlerle ifade edilmiştir. Fakat, aynı kaynaklarda sancağın ve bayrağın rengi, şekli ve üzerindeki yazı ve işaretler hakkında hemen hemen hiç bilgi verilmemiştir. Bazı münferid kayıtlara bakarak⁴⁰, bu hususta genel bir hükme varmak, şimdilik oldukça güçtür. Fakat, yine de, tıpkı Karahanlı ve Büyük Selçuklu hükümdarları gibi⁴¹ Türkiye Selçuklu sultanlarının da Türkler'in rengi olan kırmızı renkte bayraklar ve sancaklar kullandıkları ileri sürülebilir. Ayrıca,

³⁶ İbn Bibi, s. 120/s. 170; Yazıcıoğlu, s. 107; Duda, s. 55. "... ve taht-ı memleket ve serir-i saltanat nişandend".

³⁷ İbn Bibi, s. 139/s. 198, "... ber taht-ı saltanat neşest"; s. 152/s. 215. "... ve ber taht-ı nusret ve zafer neşest"; s. 145/s. 206, "... ve ber taht-ı memleket neşest"; Yazıcıoğlu, s. 121, 136, 127; H. Duda, s. 61, 67, 63.

³⁸ İbn Bibi, s. 175/s. 242, "... Sultan deyhim-şahi ber ser nehade ve ber taht-ı kâmrani neşest"; Yazıcıoğlu, s. 155.

³⁹ Taht ve taç hakkında diğer örnekler için bkz. K. Erdmann, *a.g.e.*, s. 5 vd.

⁴⁰ F. Köprülü, *Bayrak, İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, s. 191; K. Erdmann, *a.g.e.*, s. 11; İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 73. Tarihi kayıtlara göre, Selçuklu sultanları siyah, sarı ve mavi renkte sancaklar ve bayraklar kullanmışlardır.

⁴¹ Bilgi almak için bkz. R. Genç, *a.g.e.*, s. 150; M.A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, II, s. 25; aynı yazar, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 78; F. Köprülü, *a.g.e.*, s. 191.

her Selçuklu hükümdarının sancaklarının üzerine kelime-i tevhid ile kendi ad, unvan ve lakaplarını yazdırdığı tahmin olunabilir⁴².

Kaynaklarda, Keykâvus'un hemen hemen girdiği her savaşta, daha doğrusu kazandığı her zaferde, bu zaferlerin sembolü olarak onun sancağının da zikri geçer. Meselâ, o, Kayseri'de kendisini kuşatan kardeşi Melik Alâeddin Keykubâd'ı yenince, galibiyetinin sembolü olarak saltanat sancağı savaş meydanında yüksekçe bir yere dikilmiştir⁴³.

Genellikle, düşürülen kalenin burcuna saltanat sancağının çekilmesiyle, o kalenin fetih ve teslim işlemleri tamamlanmış oluyordu. Başka bir ifade ile, kalenin burcuna dikilen sancak, hâkimiyetin el değiştirdiğini belirtiyordu. Öte yandan, dayanma gücü kalmayan kale savunucuları, genellikle teslim alâmeti olarak -kalenin burcuna dikilmek üzere- Sultan'ın sancağını istiyorlardı. Meselâ, Keykâvus'un bir yıl süre ile kuşatması altında kaldıktan sonra teslim olma kararı alan Ankara halkı, hâkimiyetini tanıma alâmeti olarak Sultan'dan sancağını istemişlerdir. Komutan Seyfeddin Ay-aba tarafından törenle şehre götürülen Sultan'ın sancağı, burca dikilerek, kalenin teslim alınma işlemi tamamlanmıştır⁴⁴.

Aynı şekilde, kurtuluştan ümidini keserek teslim olmaya karar veren Sinop Kalesi'nin Rum savunucuları da, Sultan'dan burca çekilmek üzere saltanat sancağını istemişlerdir. Birkaç kişi Sultan'ın maiyetinden, birkaç kişi komutanlardan ve birkaç kişi de daha önce esir alınmış Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksios'un adamlarından olmak üzere bir heyet, Sultan'ın sancağını törenle kaleye götürmüş ve 1 Kasım 1214 tarihinde cumartesi günü fetih ve hâkimiyetin el değiştirmesi alâmeti olarak kalenin burcuna dikmiştir⁴⁵.

⁴² F. Köprülü, a.g.e., s. 191.

⁴³ İbn Bibi, s. 118/s. 168; Yazıcıoğlu, s. 105. "... ve der meydan-ı doşmen godazi rayet-i serferazi ber efrat".

⁴⁴ İbn Bibi, s. 138/s. 197; Yazıcıoğlu, s. 120; Duda, s. 6 vd. "Şehriyan a'lam-ı Sultan hastend ve emîr Seyfeddin Ay-aba Çaşnigir ra taleb daştend, padişah-ı dehr be şehr şod ve ta'zimet ve haşmet-i herçe temamter ber golle-i kal'e nasb kerdend".

⁴⁵ İbn Bibi, s. 152/s. 214; Yazıcıoğlu, s. 135 vd.; Duda, s. 66 vd. "... ve sancak-ı sultan hastend, berhi ez merdom u Tekur ve fevci ez haşem-i mansur u bazi ez ümera sancak-ı saltanat ra be-ezemet-i herçe temamter ruz-ı şenbe (1 Kasım 1214) der şehr bordend ve ber feraz-ı baru nasb kerdend".

Ayrıca, Sultan İzzeddin Keykâvus'un Ermeni seferinde Çinçin, Suriye seferinde de Merzban, Ra'ban ve Tell-başir kalelerini düşürmesi üzerine saltanat sancağı, yine bu kalelerin savunucuları tarafından Sultan'dan istenerek burçlara çekilmiştir⁴⁶.

Sancak, sadece fetih, teslim ve hâkimiyet alâmeti olarak değil, aynı zamanda hücum işareti olarak da kullanılıyordu. Meselâ, İzzeddin Keykâvus'un Antalya Kalesi'ni kuşatması sırasında "saltanat çetiri ve sancağı"nın hareket etmesiyle Selçuklu askerleri hücumu geçmişlerdir⁴⁷.

Ordu ile sancağın bir kalenin önünde görünmesi, o kalenin kuşatıldığı anlamına geliyor, kalede bulunanlar büyük bir korkuya düşüyorlardı. Meselâ, İzzeddin Keykâvus'un Suriye seferi sırasında Selçuklu ordusu Ra'ban Kalesi'nin önüne gelince, ilk dikkati çeken şey Sultan'ın sancağı olmuştur. Saltanat sancağını gören kale halkı, kuşatılacaklarını hemen anlamışlar ve büyük bir korkuya kapılmışlardır⁴⁸.

Sultan'ın sancağının görünmesi düşmana ne kadar korku veriyorsa, Selçuklu askerlerini de o kadar sevindiriyordu: İyi bir fırsatı değerlendirerek Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksios'u esir alan Sinop tarafı uc askerleri, Sultan'ın ordusu ile bölgeye gelmekte olduğunu duyduklarında, sevinçle karşılama hazırlığına girişmişlerdir. Uc askerleri, ordu yaklaşınca, silâhlarını ve teçizatlarını kuşanmış olarak Sultan'ın sancağını karşılamaya çıkmışlardır. Atlarına binmiş olarak yol kenarında dizilmiş olan uc askerleri, Sultan görünür görünmez atlarından inmişler ve saygı alâmeti olarak uzaktan yer öpmüşlerdir⁴⁹.

Sancak ve bayrak sadece seferlerde değil, Sultan'ın sık sık çıktığı seyahat ve seyranlarda da (gezinti) açılıyordu: İzzeddin Keykâvus, Sinop'un fethinden sonra vassal (tâbi) hükümdar haline getirdiği Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksios ile sahilde bir gezinti yapmıştır. Sultan'ın yaptığı bu gezintide özellikle bazı hâkimiyet sembolleri dikkati çekiyordu. Gerçektende o, bu gezintide hâkimiyet sembolleri ile donatılmış olarak atının üzerinde ilerli-

⁴⁶ İbn Bibi, s. 164, 187, 188/s. 230, 256, 258; Yazıcıoğlu, s. 144, 168 vd.; Duda, s. 72, 84.

⁴⁷ İbn Bibi, s. 144/s. 205; Yazıcıoğlu, s. 166; Duda, s. 62. "... ve bal-ı ukab-ı çetiri cihangir goşade şod ve rayet-i mansur der hareket amed".

⁴⁸ İbn Bibi, s. 187/s. 256; Yazıcıoğlu, s. 168. "Ehl-i Ra'ban ra ez ferr-i tolu'-u rayat-ı saltanat ro'bi ve heras herçe tamamter der dil u can zahîr şod".

⁴⁹ İbn Bibi, s. 149/s. 211; Yazıcıoğlu, s. 132; Duda, s. 65. "... cümle asakir silâh puşide be berk ve uddet-i mokemmel ve mocemmel istikbal-i rayet-i saltanat kerdend".

yordu. Bu arada açılmış olan "saltanat sancağı" Sultan ile birlikte hareket ediyordu. Bu davranış, şüphesiz Sultan'ın manevî gücünü ve otoritesini son derece artırıyordu. Öte yandan, Aleksios ise, hiçbir hükümdarlık alâmeti taşımamakla birlikte, kendisine tahsis edilmiş olan atın eğer örtüsünü (gaşiye) omuzuna alarak, atın önünde belirli bir mesafe ile Sultan'ı takip ediyordu⁵⁰. Bu, aynı zamanda, metbu-tâbi ilişkisini en etkili bir şekilde gözler önüne seren ender bir sahnedir.

8 - Çetr

Sefer ve seyran (gezinti) esnasında ilgili görevliler (çetrdar) tarafından hükümdarın başı üzerinde taşınan şemsiyeye "çetr" adı verilir⁵¹. Bu hâkimiyet sembolü kaynaklarda "çetr-i hümayun", "çetr-i hüsrev-i seyyargan", "çetr-i padişah", "ukab-ı çetr-i cihangir", "çetr-i mansur" gibi deyimlerle belirtilmiştir. Bazı tarihçiler, birkaç tarihî kayıda bakarak, Türkiye Selçuklu sultanlarının kullandıkları çetrin siyah renkte olduğu hükmüne varmışlardır⁵². Kanaatimizce, bu kayıtlar, çetrin rengi hakkında kesin ve genel bir hükme varmak için yeterli değildir; başka delillere de ihtiyaç vardır. Bize göre, Selçuklu sultanlarının tırazları, bayrakları, sancakları ve çetrleri hep aynı renkte idi. Şimdilik bir tahminde bulunmak oldukça zor olmakla birlikte bu rengin kırmızı olması kuvvetle muhtemeldir. Öte yandan, tıpkı bayrak ve sancakta olduğu gibi, çetrin üzerine de hükümdarın kendi ad, unvan ve lakaplarını naksettirmiş olduğu düşünülebilir.

Sultanın çetri, büyüklüğü ve rengi ile çok uzaktan bile teşhis edilebiliyordu. Böylece, çetri uzaktan gören tâbi hükümdarlar ve devlet erkânı, saygı alâmeti olarak atlarından iniyorlardı⁵³.

Öte yandan, çetr savaş meydanında hükümdarın bulunduğu yeri belirleyen ve gösteren bir hâkimiyet sembolü idi. Yani, çetr vasıtasıyla hükümdarın savaşta bulunduğu yer kolaylıkla tayin ve tespit edilebiliyordu. Ayrıca, çetrin yere düşmesi de ordunun bozulduğu anlamına geliyordu⁵⁴.

⁵⁰ İbn Bibi, s. 153/s. 216, Yazıcıoğlu, s. 137 vd. "... Sultan sa'atü ber etraf-ı sevail ba râyeti cihangir ber efrakte (...) seyran fermud"...

⁵¹ "Çetr" sözü Türkçe "çadır" kelimesinden bozma bir isimdir.

⁵² İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 71; Cl. Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, s. 220; K. Erdmann, a.g.e., s. 7.

⁵³ V. Gordlevski, a.g.e., s. 289.

⁵⁴ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 72; O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 256 vd.

Çetr, Sultan İzzeddin Keykâvus'un düzenlediği seferlerde de türlü vesilelerle geçer: Yukarıda ayrıca görüldüğü gibi, Antalya kuşatmasında "Sultan'ın çetrinin açılması ve saltanat sancağının hareket etmesiyle" Selçuklu ordusu hücumu geçmiştir⁵⁵.

Çetr, başka bir kayıda göre de, ordunun hareket yönünü belirleyen bir işaret olarak kullanılmıştır: Sultan İzzeddin Keykâvus'un Ermeniler üzerine düzenlediği seferde (1216), "saltanat çetri" Kösi Deresi'nden ordugâh olarak belirlenen Gökerin'e gelmiştir⁵⁶. Burada ayrıca, Sultan'ın maiyetinin ve Selçuklu ordusunun saltanat çetrini takip etmiş olduğunu söylemeye bile gerek yoktur.

9 - Nevbet

Nevbet, saltanat sarayının kapısında ve saltanat çadırının önünde, belirli zamanlarda, genellikle namaz vakitlerinde, zamanın devlet orkestrasının konser vermesi demektir. Bağımsız hükümdarlar namaz vakitlerinde olmak üzere günde beş defa, tâbi hükümdarlar ise, günde üç defa nevbet çaldırabiliyorlardı⁵⁷.

Tıpkı Büyük Selçuklu sultanları gibi Türkiye Selçuklu sultanları da günde beş defa nevbet çaldırıyordu⁵⁸. Onların orkestra takımında "davul" (tabl ve tebare, kös), "borazan" (kerna, nakkare), "ney" (nay) vs. gibi çalgı âletleri bulunuyordu⁵⁹.

Nevbet sadece barış zamanlarında hâkimiyet sembolü olarak çaldırılmıyordu. Savaşlarda özellikle kesin sonuç alınmak istendiği zaman, hücumu geçerken askeri coşturmak için nevbet vurduruluyordu. İzzeddin Keykâvus, hem Kayseri'de kardeşi Melik Alâeddin Keykubâd'ın kuşatmasından sıyrılırken, hem de Antalya fethi sırasında askeri coşturmak için nevbet çaldırılmıştır⁶⁰.

10 - Otağ (Saltanat çadırı)

Otağ da tıpkı saray gibi bir hâkimiyet sembolüdür. Otağın hazineden çıkarılıp kurulması, sefere çıkma işareti sayılırdı ve ne tarafa sefer yapıla-

⁵⁵ İbn Bibi, s. 144/s. 205; Yazıcıoğlu, s. 125; Duda, s. 62.

⁵⁶ İbn Bibi, s. 163/s. 229; Duda, s. 71. "... ve çetr-i hümayun ez rah-ı Kösi Dere be-Kökerin amed".

⁵⁷ M.A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, II, s. 25; aynı yazar, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 77.

⁵⁸ İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 74.

⁵⁹ İbn Bibi, s. 118, 144/s. 168, 205; İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 74; K. Erdman, a.g.e., s. 12.

⁶⁰ İbn Bibi, s. 188, 144/s. 168, 205; Yazıcıoğlu, s. 105, 126; Duda, s. 54, 62.

caksa, otağ o tarafa gidilecek bir yerde kurulurdu; ordu da onun etrafında toplanmaya başlardı⁶¹.

Otağ için kaynaklarda, “*dehliz-i mübârek*”, “*dehliz-i cihanpenah*”, “*seraperde-i mübârek*”, “*seraperde-i saltanat*” veya sadece “*dehliz*” ve “*seraperde*” deyimleri kullanılmıştır. Sultan İzzeddin Keykâvus’un otağının şekli, büyüklüğü, iç düzeni ve rengi hakkında hiç bilgimiz yoktur. Yalnız, içinin perdelerle bölünmüş olmasına bakılırsa, oldukça büyük idi⁶². Nitekim, kaynaklarda Alâeddin Keykubâd’ın otağının çok büyük olduğu belirtilmiştir. Hattâ, bu otağın üç direkli olmasına bakılırsa⁶³, onun normal üç çadır büyüklüğünde olduğu hükmüne kolayca varılabilir.

Hükümdarın bütün sefer boyunca içinde kaldığı otağın türlü odaları vardır. Sefer müddetince savaş meclisleri otağda toplanır, ziyafetler otağda verilir, resmî kabuller hep otağda yapılırdı.

Sultan İzzeddin Keykâvus’un saltanat otağı kaynaklarda ilk defa Antalya seferi vesilesiyle görülür: Keykâvus, sefer kararı alınca, saltanat otağı (dehliz-i mübârek) Antalya’nın fethi niyetine Konya’nın *Ruzbe* ovasında kurulmuştur. Bundan sonra gönderilen fermanlar gereğince, büyüklü küçüklü bütün komutanlar emirlerindeki askerlerle Ruzbe ovasına gelerek, saltanat çadırının etrafında toplanmışlardır⁶⁴.

Sultan İzzeddin Keykâvus, savaş sırasında esir alınan hükümdarları ve gelen elçileri de saltanat çadırında kabul ediyordu. Meselâ, o, Sinop seferi sırasında (1214) uc askerleri tarafından esir alınan Trabzon Rum İmparatoru Kyr Aleksios’u saltanat çadırında (seraperde-i mübârek) kabul etmiştir⁶⁵. Öte yandan, kaynakta belirtilmemekle birlikte, Keykâvus’un burada esir imparatoru tahtına oturmuş ve başında tacı bulunduğu halde karşılaşmış olduğu muhakkaktır.

İzzeddin Keykâvus, Ermeniler üzerine düzenlediği seferde de (1216), teslim olmayı kabul eden Çinçin Kalesi ileri gelenlerini otağında (dehliz-i cihanpenah) kabul etmiştir. Kalenin ileri gelenleri bu görüşmede, âdet ge-

⁶¹ M.A. Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, s. 76 vd.

⁶² İbn Bibi, s. 210/s. 284; Yazıcıoğlu, s. 194.

⁶³ H. Duda, s. 198; K. Erdmann, *a.g.e.*, s. 15.

⁶⁴ İbn Bibi, s. 143/s. 203; Yazıcıoğlu, s. 124. “Dehliz-i mübarek be-niyyet-i feth-i Antalya be-sahra-yı Ruzbe (...) nasb kerdend”.

⁶⁵ İbn Bibi, s. 149/s. 212; Yazıcıoğlu, s. 133.

reğince kaleye çekilmek üzere Sultan'dan saltanat sancağını istemişlerdir. Böylece, kaleye götürülen saltanat sancağı, Sultan'ın memurları (nüvab-ı divan) tarafından burca çekilmiştir⁶⁶.

Sultan İzzeddin Keykâvus, Suriye seferinde (1218) Eyyubî orduları komutanı Melik Eşref ile yaptığı karşılaşmada otağını savaş meydanının ortasında kurdurmuştur. Fakat, bir süre sonra kararsızlığa düşen Sultan, otağını birkaç defa toplatmış ve tekrar kurdurmuştur. Ayrıca, otağını her kurdurduğunda da savaş meydanındaki yerini değiştirmiştir. Bu durum karşısında son derece şaşırmış olan Melik Eşref, Sultan'ın bu hareket tarzına bir türlü anlam verememiştir. Akşam olunca da, Sultan otağına çekilmiş, komutanlar ve askerler silâhlarını kuşanmış olarak otağın etrafında sabaha kadar dolaşarak, nöbet tutmuşlardır. Sabahleyin ani bir kararla otağını toplatıp Sultan İzzeddin Keykâvus, savaş meydanını terkederek, Elbistan'ın yolunu tutmuştur⁶⁷.

11 - Tuğra ve Tevki'

Ferman, menşur, misal (yazılı ve sözlü emir), fetihname, mektup ve antlaşma metni gibi hükümdarın İnşa Divanı'ndan çıkan resmî vesikaların üst tarafına devletin ve hükümdarın alâmeti olarak çizilmiş ve yazılmış işaretlerle isim, lakap ve dua cümlesinden oluşan bir çeşit mühür ve imzaya tuğra adı verilmektedir.

İlk Selçuklu tuğrası, Oğuz Türkleri'nin sembolü olan "ok ve yay" işaretinden ibâretti. Tuğrul Bey, Halife'den aldığı unvanları yay işaretinin içine yazdırarak, tuğraya yeni bir mahiyet ve muhteva kazandırmıştır⁶⁸. Fakat, Tuğrul Bey'den sonra tuğranın bu şekliyle devam edip etmediği hakkında hemen hemen hiç bilgimiz yoktur. Yalnız, İbn Bibi, Türkiye Selçuklu sultanlarının tuğralarında yay işaretini kullanmakta olduklarını belirtmişse de, bu husus şu ana kadar başka hiçbir kaynak ile desteklenememiştir.

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un Kıbrıs Kralı Hugues'e yazdığı Eylül 1216 tarihli bir mektubun üst tarafında kırmızı mürekkeple yazılmış "Sultan" ibâresi yer almıştır. Osman Turan ve Claude Cahen'e göre, bu ibâre, Keykâ-

⁶⁶ İbn Bibi, s. 164/s. 230; Yazıcıoğlu, s. 144.

⁶⁷ İbn Bibi, s. 190/s. 266 vd.; Yazıcıoğlu, s. 179; Duda, s. 88.

⁶⁸ Ebu'l-Ferec (Bar Hebraeus), *Ebu'l-Ferec Tarihi*, I, trc. Ö.R. Doğrul, Ankara 1945, s. 298,

vus'un yabancı hükümdarlarla yaptığı yazışmalarda kullandığı tuğrası idi⁶⁹. Diğer Selçuklu sultanları da, resmî vesikaların başına besmele ile "sultan" unvanını yazarak, aynı tuğrayı kullanmışlardır⁷⁰.

Büyük Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmud, tuğra (tuğrag) kelimesini Arapça "tevkî'" sözü ile karşılamışsa da⁷¹ bu iki kavramın Selçuklu devrinde tamamen aynı anlamı ifade etmediği anlaşılmaktadır. Gerçekten de, Tuğrul Bey'den sonra gelen Selçuklu sultanları İslâmî geleneğe uyarak, tuğradan başka bir takım tevkî'ler kullanmışlardır⁷².

Sultan İzzeddin Keykâvus'un birçok ferman, menşur ve misâl gönderdiği ve verdiği bilinmekle birlikte, onun tevkî'ine dair hiç bilgi yoktur⁷³.

12 - Yüzük

Türkiye Selçuklu hükümdarları devlet işlerini sadece ferman ve misâller vasıtasıyla görmüyordu; onlar bazı özel durumlarda yüzüklerini birine vererek, onu, yapılmasını istedikleri iş için görevlendiriyorlardı. Başka bir ifade ile, elinde sultanın yüzüğü olan kişi, özel veya resmî bir işin görülmesi için sultan tarafından memur edilmiş demektir. Bu bakımdan, yüzük de, tıpkı tuğra ve tevkî' gibi bir hâkimiyet sembolü sayılır.

Kaynakta Sultan İzzeddin Keykâvus'un yüzüğü bir defa, o da ölümü vesilesiyle geçer: Sultan İzzeddin Keykâvus öldükten sonra (1220), devlet büyükleri Sivas'ta toplanarak Selçuklu tahtına Melik Alâeddin Keykubâd'ı çıkarmaya karar vermişlerdir. Beylerbeyi (Melikü'l-ümera) Seyfeddin Ay-aba, Malatya yakınlarında *Gezerpirt* Kalesi'nde hapis bulunan Alâeddin Keykubâd'a haberi bizzat kendisi götürmek istemiştir. Zirâ, daha önce Alâeddin Keykubâd'ı hapse kendisi götürmüştü. Bu yüzden aralarında husumet bulunuyordu. O, bu vesile ile, kendisini Alâeddin Keykubâd'a affettirmeyi ve tekrar teveccühünü kazanmayı düşünmektedir. Devlet adamları, Seyfeddin Ay-

⁶⁹ O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. 25; Cl. Cahen, *a.g.e.*, s. 36 vd.

⁷⁰ O. Turan, *a.g.e.*, s. 25.

⁷¹ Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lugati't-Türk*, I, Ankara 1939-1941, s. 462; II, s. 272 vd.; O. Turan, *a.g.e.*, s. 24; J. Deny, *Tuğra mad.*, İA.

⁷² Bilgi almak için bkz. O. Turan, *a.g.e.*, s. 25; İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 27, 69; Taeschner, *Tavki*, Eİ.

⁷³ Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un İnşa Divanı'ndan çıkan ferman, menşur ve misâller için bkz. İbn Bibi, s. 134, 142, 146, 154, 162, 170 vd., 185, 187, 188/s. 192, 203, 207, 216, 227, 237, 238, 254, 256, 257.

aba'nın teklifini kabul etmişler ve onu bu hususta yetkili kılmak için merhum Sultan'ın yüzüğü ile yas alâmeti olarak siyaha boyanmış mendilini kendisine vermişlerdir. Bu hâkimiyet sembollerini yanına alan Seyfeddin Aybaba, hemen yola çıkmış; Gezerpirt Kalesi'ne varınca, kale komutanından izin alıp içeri girmiş ve Alâeddin Keykubâd'a durumu naklederek, yanındaki sembolleri kendisine vermiştir⁷⁴. Gerçekten de, Keykubâd'ın Seyfeddin Ayaba'ya inanması için, İzzeddin Keykâvus'a ait bu hâkimiyet sembollerinin gösterilmesi kâfi gelmiştir.

Yüzük, en çok Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in saltanatının ilk yıllarında emir Sâdeddin Köpek tarafından kullanılmıştır. Keyhüsrev'in zayıf karakterde bir hükümdar olmasından yararlanan Sâdeddin Köpek, Sultan'dan aldığı yüzük ile gayesi önünde engel olarak gördüğü rakiplerini birer birer ortadan kaldırmıştır⁷⁵.

13 - Kemer, Külâh, Ok ,Yay, Tuğ, Kılıç, Çizme

Kemer, külâh ve yayı da hâkimiyet sembolleri arasında saymak gerekir. Zirâ, sıkı bir kuşatmadan sonra Antalya şehrini geri alan Sultan İzzeddin Keykâvus, belinde "kemer", başında "Keyanî külâh" ve kolunda "yay" olduğu halde törenle şehre girdiği dikkati çekmiştir⁷⁶.

Bunlardan kemer ve yay, herkesin kullandığı alelâde birer kemer ve yay olmayıp, hükümdara ait belirli özellikleri olan birer hâkimiyet sembolüdür. "Keyanî külâh" ise, Kubâdâbâd sarayı çinilerindeki resimlerden de anlaşılabilir gibi⁷⁷, sultanlara has, üç dilimli bir başlık idi⁷⁸.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin en parlak devrinin yaratıcılarından biri olan Sultan İzzeddin Keykâvus'un kısa saltanat döneminde (1211-1220) aldığı ve kullandığı hâkimiyet sembolleri bunlardan ibârettir. Öte yandan, kaynaklarda belirtilmemesine rağmen, "tuğ", "kılıç" ve "çizme" gibi öteki

⁷⁴ İbn Bibi, s. 204, 206/s. 278, 280; Yazıcıoğlu, s. 189, 191; Duda, s. 92 vd. Ayrıca bkz. İ.H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 75; K. Erdmann, a.g.e., s. 6. "... Engoşteri ve desterce-i sultan-ı merhum ra be-resm neşan ber daşt ..."

⁷⁵ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, 1971, s. 409.

⁷⁶ İbn Bibi, s. 145/s. 206; Yazıcıoğlu, s. 127. "... Kemer-i Keykâvusî beste, külâh-ı keyanî ber ser nehade, keman-i pehlevani der bazı efkende.."

⁷⁷ M. Önder, *Selçuklu Kubâd-âbâd Sarayı Çinileri*, Selçuk Dergisi, s. 3, (1988), s. 31-39.

⁷⁸ "Keyanî külâh" İran Ahameniler hükümdarlarının sembolü idi.

Selçuklu sultanları tarafından kullanıldığını bildiğimiz hâkimiyet sembollerini de ilâve edebiliriz.

Tuğ ve kılıç, Hun Türkleri'nden beri bütün Türk devletlerinde kullanılan iki hükümdarlık sembolüdür. Bunlardan tuğ; seferde, akında ve savaşta bayrak ve sancakla birlikte taşınırdı.

Türkiye Selçuklularında çizme de hükümdarlık sembolü sayılıyordu: Çağdaş kaynakların kayıtlarına göre, tahtını kardeşi IV. Kılıç Arslan'a kapturarak, Bizans'a sığınan II. İzzeddin Keykâvus (1260), İstanbul'da yaşadığı sürgün hayatı boyunca tıpkı bir hükümdar gibi "kırmızı çizme" giymiştir. Öte yandan, Karamanoğlu Mehmed Bey'in desteği ile Selçuklu tahtuna çıkan Alâeddin Siyâvuş (Cimri), Karamanlıların Moğolların desteğindeki Selçuklu ordusuna yenilmesinden sonra Batı Uclarına kaçarak, Türkmenlere sığınmıştır. Fakat, Selçuklu, Moğol ordusu Siyâvuş'un peşini bırakmamıştır; 1279 tarihinde Seyitgazi-Bolvadin arasındaki savaşta çok sayıda Türkmen ile Siyâvuş da ölmüştür. Selçuklu askerleri ölümler arasında Siyâvuş'u ayağındaki "kırmızı çizme"den tanıyarak bulmuşlardı⁷⁹.

Sonuç

Yukarıdan beri verdiğimiz ayrıntılı bilgidен de anlaşılacağı üzere, Orta Çağ Türk devletlerinde hükmetme ve hükümdar olma gerçeği, hükümdarın büyük ölçüde belirli hâkimiyet sembollerini almasına ve kullanmasına bağlı idi. Bundan dolayı, iktidarın her el değiştirmesinde, yeni iktidarın sahibi hükümdarın yaptığı ilk iş, selefine ait sembolleri silmek ve buna karşılık kendi hâkimiyetini gösteren sembolleri yerleştirmek olurdu. Görüldüğü gibi, İzzeddin Keykâvus da, babasının Alaşehir'de şehit olmasından sonra, Selçuklu tahtının yeni sahibi olarak, kendi hâkimiyetini gösteren sembolleri hemen ihdas etmeye başlamış ve dokuz yıllık kısa saltanat döneminde belli-başlı bütün hâkimiyet sembollerini almış ve kullanmıştır. Bunlar; kaynakların sağladığı ölçüde haklarında bilgi vermeye çalıştığımız "unvanlar", "lakaplar", "para", "hutbe", "tiraz", "saray", "taht", "taç", "bayrak", "sancak", "çetr", "nevbet", "otağ", "tuğra", "tevki", "yüzük", "kemer", "külâh" ve "yay" gibi bir kısmı manevî, bir kısmı da maddî olan unsurlardır. Hemen belirteyim ki, bu sembollere sadece Sultan I. İzzeddin Keykâvus değil, yaptıkları

⁷⁹ O. Turan, a.g.e., s. 497, 569; Münecimbaşı, *Sahayifü'l-Ahbar*, trc. İst., 1939, s. 44; *Anonim Selçuknâme*, Ank., 1952, trc. s. 28, m. 43.

bazı değişiklikler (yazı, işaret, ibâre şekil ve resimler v.s. gibi) ve ilâvelerle hemen hemen bütün Selçuklu hükümdarları da sahip olmuşlardır.

Keykâvus da, sahib olduğu belirli sembollere, askerî başarılarının sonucunda yenileri ekleyerek, onları daha da artırmış ve zenginleştirmiştir. Meselâ, o, Sinop'u fethedince (1214), bu fethin alâmeti olarak "*Sultanü'l-Galib*" unvanını almıştır. Aynı şekilde, Keykâvus, Sinop'tan sonra Antalya'yı geri alıp (1216), devleti tabii sınırlarına ulaştırarak, Selçuklu ekonomisine kuzeyde ve güneyde iki önemli liman kazandırdıktan sonra da, unvanlarına "*Sultanü'l-berr ve'l-bahreyn*" (Karanın ve iki denizin Sultanı, yani Anadolu ve Karadeniz ve Akdeniz'in Sultanı) ibâresini ilâve etmiştir. Diyebiliriz ki, bu unvanlar, onun sadece hâkimiyetini değil, emsalsiz başarılarının birer sembolü olarak adını da ebedileştirmiştir.